

ПРАВО ЛЮДИНИ НА РОЗПОРЯДЖЕННЯ ЖИТТЯМ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ

Паньків О. М., Петровський Ю. І.

Львівський національний університет ім. І. Франка

Право на життя як форму руху матерії мають усі живі істоти. Проте щодо людини це право має значно глибший зміст. Лише людина наділена розумом і свідомістю, тому є вищою, притім соціальною істотою, оскільки її життя нероздільне від суспільного розвитку. Без життя (права на нього) втрачають свою вагу інші природні і соціальні цінності: навколишнє середовище, матеріальний достаток, мирне існування, розвиток демократії тощо.

Говорячи про право на життя, необхідно перш за все прояснити суть дефініції «життя». На думку професора П. М. Рабіновича, життя — це стан людини, в якому вона перебуває від моменту автономізації стосовно організму матері під час фізіологічних пологів і до її біологічної смерті [1, ст. 117].

На нашу думку, кожна людина прагне до самозбереження, до існування. Суб'єктом права на життя є людина, особа, яка природним шляхом, тобто через народження, набуває це право. Однак більш глибший аналіз чинних правових норм вказує на неточності у юридичному визначенні права на життя, у той час, коли юридичні норми мають бути надзвичайно точними і визначеними, що в свою чергу є запорукою високого рівня розвитку законодавства, техніки його застосування та творення, правової культури [2, ст. 21].

Візьмемо за приклад норму ст. 25 Цивільного кодексу України, яка визначає правоздатність громадян і встановлює, що «правоздатність фізичної особи виникає у момент її народження і припиняється у момент її смерті» [3, ст. 26]. Вже у цій формулі є неточність, а отже, і невизначеність, оскільки народження людини є не моментом, а процесом, який має свою тривалість у часі, і триває від кількох хвилин до, інколи, кількох діб. Отже, з якого часу в людини виникає її право на життя? З моменту початку пологів? З моменту закінчення пологів? А може з моменту зачаття дитини? Наприклад, законодавство Китаю, визначаючи вік людини і день її народження доплюсовує ще 9 календарних місяців її внутріутробного розвитку.

Одним опосередкованим підтвердженням того, що право на життя в особі виникає з моменту народження, є відсутність у нашому законодавстві кримінальної відповідальності за проведення абортів, які при сприянні концепції наділення зародку правом на життя повинні були б прирівняні з вбивством. Отже, право на життя виникає у фізичної особи тільки в момент народження.

Смерть людини є закінченням її життя, тобто смерть можна розглядати необхідним елементом життя людини. Філософський словник визначає смерть як «незворотне

припинення життєдіяльності організму, неминучий природний кінець існування живої істоти» [4, ст. 458]. Фізичне життя людини, його припинення є об'єктами дослідження, у першу чергу, біологічної і медичної науки. Цими науками визначені основні ознаки смерті і її визначення. Сучасна медицина, розглядаючи смерть як процес, ділить його на певні стадії — клінічну і біологічну смерть, при чому, перша з них є зворотною, тобто людину, яка знаходиться у стані клінічної смерті можна оживити. Смерть людини, зокрема, є і юридичним фактом, який закінчує її життя і тягне за собою певні наслідки (наприклад, право на спадщину).

Визнання людини померлою — це питання не лише медичне, а й юридичне. Те, що сьогодні відсутнє загальновизнане поняття смерті людини, на нашу думку, є серйозною прогалиною саме юридичної науки, хоча, безперечно, воно повинно ґрунтуватись на сучасних уявленнях про смерть біологічної та юридичної науки повинно бути вироблене біологами, медиками та юристами спільно.

Якщо аксіомою є право людини на життя (а смерть є останнім необхідним елементом життя), то чи буде правомірною постановка питання про право людини на смерть? Особливо, якщо його розглядати в контексті права власності людини на своє тіло. Саме так, бо лише дана конкретна людина є єдиним власником свого тіла (в тому числі і з юридичної точки зору).

Людина набуває суб'єктивне право на життя поза її свідомістю, воно не залежить від її волі. Однак видається, що це право повинне доповнюватись правом розпоряджатись своїм життям, зокрема його тривалістю, яка при певних обставинах може залежати від волі і свідомості людини.

Право на життя — широке і багатопланове поняття, що включає в себе різні аспекти, до яких можна віднести збереження життя, визначення межі його здійснення (початку і кінця), право розпоряджатись своїм життям, яке реалізується через можливість піддати себе ризику або еутаназії (тобто спричиненню легкої смерті та ін.

Право на життя в аспекті розпорядження своїм життям можна розуміти як можливість піддавати себе небезпеці, вирішувати питання про зупинення свого життя.

У деяких випадках держава не забороняє ризикувати своїм життям, а це означає, що дозволяє. Наприклад, каскадери піддають своє життя великій небезпеці. Здорові люди проводять на собі небезпечні наукові експерименти. Женевський лікар Ж. Понто перевіряв результати створеного щеплення, дозволяючи трьом гадюкам вкусити себе. В місті Сан-Франциско щороку віруючі відзначають страсну п'ятницю, розпинаючи живих людей: п'ятьох добровольців спочатку б'ють, а потім прибивають до хрестів. Вони перебувають на хресті кілька хвилин й існує ризик загинути від серцевого нападу, тому неподалік чергує група лікарів, що зможе надавати ургентну медичну допомогу за необхідності. Звичайно, ці приклади розпорядження своїм життям були зроблені усвідомлено, добровільно, при здоровому глузді.

Ще одним способом розпорядження життям є самогубство, під яким, як правило, у науковій літературі розуміють власноручне, усвідомлене і добровільне позбавлення себе життя за будь-яких причин, крім впливу на людину ззовні, внаслідок чого вона приймає рішення піти з життя не добровільно, а через те, що опинилася у безвихідній ситуації, створеній з волі інших.

Немає ніяких аргументів проти того, що всі люди мають право на життя і право на розпорядження своїм життям (у тому числі і право на смерть). Два цих права тісно пов'язані між собою. На даний час з правом на життя виникає значно менше проблем, ніж з правом на життя в аспекті розпорядження своїм життям (тут і самогубство, й еутаназія).

Еутаназія — загальнолюдська етична проблема, суперечки навколо якої тривають ще не одне десятиріччя.

Перш за все необхідно з'ясувати суть поняття еутаназія. Термін еутаназія (від гр. «eu» — «добрий», «thanatos» — смерть) запропоновано ще у XVI ст. англійським філософом Ф. Беконом, якому належать слова, про те, що обов'язок лікаря полягає не лише у тому, щоб відновити здоров'я, а також і у тому, щоб полегшити страждання та муки, які завдаються хворобою...

У ч. 3 ст. 52 Основ законодавства України про охорону здоров'я еутаназія тлумачиться як навмисне прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань [5]. У Цивільному кодексі України, а саме у ч. 4 ст. 281 вказано, що існує заборона задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя [6, ст. 99].

У ст. 45 Основ законодавства Російської Федерації про охорону здоров'я громадян еутаназію прямо заборонено. Тут вказано, що медичному персоналу забороняється здійснення еутаназії — задоволення прохання хворого про прискорення його смерті за допомогою будь-яких дій чи засобів, у тому числі зупинення штучного підтримання життя людини. Особа, яка усвідомлено підштовхує людину до еутаназії та (або) здійснює еутаназію, несе кримінальну відповідальність відповідно до законодавства Російської Федерації [7].

На думку І. Я. Сенюти, під еутаназією слід розуміти умисні дії чи бездіяльність медичних працівників, до яких вони вдаються на підставі поданого у письмовій формі клопотання пацієнта, який усвідомлює значення своїх дій і може керувати ними, дотримуючись законодавчо встановлених умов і з метою припинення його фізичних, психологічних і моральних страждань, для реалізації права на гідну смерть [8, ст. 158]. Ю. Дмитрієва та К. Шленьова під еутаназією розуміють усвідомлений, добровільний, вольовий відхід людини з життя [9, ст. 52].

Еутаназію з юридичної точки зору можна означити як умисне позбавлення життя безнадійно хворої людини з метою полегшення її страждань.

У спеціальній літературі існує декілька класифікацій еутаназії, наведемо деякі

з них. Активна (позитивна) еутаназія, сутність якої полягає у застосуванні активних дій щодо пришвидшення смерті людини, що страждає з безнадійним прогнозом на останньому етапі хвороби. Пасивна (негативна) еутаназія — це відмова від заходів, що сприяють підтриманню життя безнадійно хворої людини [10, ст. 32]. За іншим критерієм — суб'єктом волевиявлення — еутаназію поділяють на добровільну, тобто застосування до невиліковно хворого лікарських чи інших засобів, що призводять до легкої і спокійної смерті на вимогу хворого, який усвідомлює свої дії та може керувати ними, та примусову — спричинення легкої смерті за допомогою відповідних засобів та дій невиліковно хворого, але за рішенням членів сім'ї, законних представників чи громадських інститутів [11, ст. 152].

Юридична сторона проблеми, з одного боку, полягає в оцінці тих заходів, які проводяться, з точки зору права, особливо ж оцінки межі обов'язку лікаря під час прийняття рішення щодо необхідності (чи навпаки) таких втручань, у питанні щодо межі його повноважень, та відповідальності за вчинене, а з іншого боку — в усебічній охороні прав та законних інтересів громадян на останньому відрізку їхнього життя, та й загальному захисту найціннішого з прав людини, права на життя [12, ст. 63]. На думку професора В. Глушкова, убивство зі співчуття має право на самостійне існування як окремий вид злочину проти життя. Убивство на прохання потерпілого також не є обставиною, що виключає кримінальну відповідальність.

Клятва Гіппократа містить такі слова: «Я нікому не дам смертельної отрути, що в мене просять». І сьогодні частина медичних працівників цілком відкидають еутаназію і вважають її капітуляцією лікарів.

Заслугує уваги точка зору прихильників еутаназії, які вважають її допустимою в певних випадках, при наявності:

- свідомого і наполегливого прохання хворого;
- неможливості полегшити страждання хворого відомими засобами;
- точної безсумнівної доказовості щодо неможливості врятувати життя, встановленої колегією лікарів при обов'язковій одностайності;
- попереднього повідомлення органу прокуратури [13, ст. 21].

На противагу цим аргументам можна навести не менш переконливі факти проти застосування еутаназії:

- велика кількість діагнозів помилкова; в цьому переконуються, коли проводять розтин тіла померлого; деякі дані стверджують, що така «ревізія» встановлює помилки в діагнозі в 30% випадків і більше;
- термінальна і перед термінальна стадії, в яких опиняються невиліковно хворі, — поняття відносні; вони часто пов'язані з особливим станом людського організму, які залишаються загадкою для медичної науки до сьогоднішнього дня. Є випадки, коли люди одужують і виходять з безнадійної ситуації;

— прогрес медицини і фармакології розвивається так швидко, що хвороби, які вчора були абсолютно і відносно смертельними, сьогодні повністю виліковуються;

— лікар — помічник людини у збереженні життя. Він покликаний служити здоров'ю, а не допомагати хворобі та смерті. Було б нелогічно і навіть небезпечно об'єднати в одному обличчі того, хто покликаний боротися зі смертю в ім'я життя, з потенційним «вбивцею», хоча і добрим [14, ст. 23].

Визначення дефініції «еутаназія» повинно бути дуже чітким. Її можна визначити як акт, за допомогою котрого припиняється життя людини з мотиву співчуття, якщо пацієнт знаходиться, з медичної точки зору, в безнадійній ситуації, коли страждання хворого нестерпні і за умови, що даний акт виконується іншими особами, в тому числі медичними працівниками.

Правознавці більшості держав світу вважають, що активну еутаназію не можна легалізувати в будь-якому випадку. Щодо пасивної еутаназії, то існує необхідність створення чітко сформульованої законодавчої норми, згідно якої пацієнт має повне право знати діагноз своєї хвороби, її можливі наслідки, ступінь ризику при відмові від лікування і ступінь надії при згоді на лікування до прийняття пацієнтом свого рішення. В разі відмови від лікування, відмова повинна бути зафіксованою. У таких випадках з медиків має зніматися будь-яка відповідальність.

— На сьогоднішній день не визначено чітких меж між правом людини на життя та суспільними правами, що викликає проблеми, які стосуються меж правового регулювання права людини на життя.

— Існує багато невирішених питань, що стосуються реалізації даного права як в Україні, так і в цілому світі.

Дане питання потребує подальшого вдосконалення, цьому може сприяти ширше залучення фахівців до проблем прав людини, удосконалення законодавчої бази, проведення семінарів, конференцій, конкурсів, які б стосувалися даної проблеми. Проводити б їх могли як органи влади, наукові установи, так і громадські організації. Ці заходи, з урахуванням вивчення в учбових закладах основ теорії держави і права та спеціалізованих курсів, наприклад, проблем прав людини, медичного права, допомагали б виховувати кваліфікованих фахівців

Література

1. Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина: Навчальний посібник. — К.: Атіка, 2004 — С. 117.
2. Права людини в Україні. Інформативно-аналітичний бюлетень Українсько-Американського Бюро захисту прав людини: Випуск 9. — Київ—Харків, 1994. — С. 21
3. Цивільний кодекс України (чинне законодавство станом на 15 вересня 2006 року). — К.: Вид. Паливода, 2006. — 368 с.

4. Философский словарь. За ред. Богута В. А. — М.: Мысль, 1991. — С. 458.
5. Основи законодавства України про охорону здоров'я. — Відомості Верховної Ради (ВВР). — 1993. — № 4.
6. Цивільний кодекс України (чинне законодавство станом на 15 вересня 2006 року). — К.: Вид. Паливода, 2006. — 368 ст.
7. Основы законодательства Российской Федерации об охране здоровья граждан от 22 июля 1993 г. № 5487-1 — www.med-pravo.ru/Law/Osnovy/RazdelyOsnov.htm
8. Сенюта І. Я. Медичне право: право людини на охорону здоров'я: Монографія. — Львів: Астролябія, 2007. — 224 с.
9. Дмитриев Ю. А., Шленева Е. В. Право человека в Российской Федерации на осуществление эвтаназии // Государство и право. — 2000. — № 11. — С. 52.
10. В. Глушков. Право людини на легку смерть. // Права людини в Україні. Щорічник, 1995. — С. 32.
11. Сенюта І. Я. Медичне право: право людини на охорону здоров'я: Монографія. — Львів: Астролябія, 2007. — 224 с.
12. Коротких Р. В. Вопросы врачебной этики в международных и медицинских документах // Сов. здравоохранение. — 1982. — № 2. — С. 63.
13. Ковалев М. И. Право на жизнь и право на смерть // Государство и право. — 1992. — № 7. — С. 21.
14. Малеина М. М. Право индивида на телесную (физическую) неприкосновенность // Государство и право — 1993. — № 2. — С. 23.